

« KOM TOT INKEER, PETRUS... »

“H. MAAGD MET DE MANTEL” of “MOEDER VAN BARMHARTIGHEID”, geschilderd in 1420 en bewaard in het museum van Le Puy (Frankrijk). Aan de voeten van Onze-Lieve-Vrouw knielt de ganse christenheid neer, links de geestelijkheid onder leiding van de Paus, rechts de wereldlijke gezagsdragers en leken van alle standen. Allemaal hebben zij hun handen gevouwen en richten zij hun blik naar hun hemelse Koningin en het Kind Jezus in haar armen. Onder de wijde mantel van de H. Maagd vindt de christenheid beschutting.

VROEGER was de Kerk de koningin, vandaag wil ze de dienstmaagd van de wereld zijn. « Vandaar naar prostituee is maar een stap, en die stap is gezet » (abbé de Nantes, CRC nr. 215, sep. 1985). Omdat wij naar het voorbeeld van onze stichter de onderworpen en liefhebbende zonen van onze H. Vader de Paus willen blijven, maar niet zijn vleierige hovelingen, moeten wij hem respectvol maar duidelijk zeggen dat wij diep geschokt zijn door zijn reis naar Turkije.

Vanaf het moment dat Benedictus XVI uit het vliegtuig stapte, werd hij zo stevig omgeven door duizenden politieagenten dat hij geen enkel contact had met het gewone volk, maar alleen met de « leiders van het volk ». Het was vóór hen dat hij moest verschijnen: vóór de Eerste minister, vóór de President van de republiek, vóór de Voorzitter van het directoraat voor religieuze zaken... Daarin heeft de H. Vader zich echt getoond als “onze zachtmoedige Christus op aarde”.

Maar in plaats van zoals Hij het martelaarschap tegemoet te gaan, heeft Benedictus zich de waardige opvolger getoond van de H. Petrus **door zijn Meester driemaal te verloochenen**.

De EERSTE VERLOOCHENING gebeurde tijdens een privé-onderhoud met premier Erdogan, en werd door deze laatste onmiddellijk wereldkundig gemaakt: « De Paus is de toetreding van Turkije tot de Europese Unie gunstig gezind. »

De TWEEDE VERLOOCHENING had plaats in de Blauwe Moskee. Iedereen heeft de lippen van de Paus zien bewegen terwijl hij biddend gekeerd stond in de richting van Mekka. Wij, katholieken, dachten dat hij een onzeverader of een weesgegroet bad. Daar bleek niets van aan te zijn.¹

De DERDE VERLOOCHENING gebeurde in Rome, na zijn terugkeer uit Turkije, tijdens de audiëntie van 6 december. Benedictus XVI heeft toen zijn geloofsbelijdenis uitgesproken: « Ik heb mij gericht tot de ene Heer van hemel en aarde, de barmhartige Vader van de hele mensheid. Mochten alle gelovigen erkennen dat zij zijn schepselen zijn, en het getuigenis geven van een waarachtige broederlijkheid ! » **Zonder Jezus Christus, zonder de H. Maagd Maria...**

Vervolgens heeft de Paus uitgelegd wat zijn godsdienst is: « Gedurende heel mijn reis heb ik mij geestelijk ondersteund gevoeld door mijn vereerde voorgangers, de dienaren Gods Paulus VI en Joannes-Paulus II, die elk van beiden een gedenkwaardig bezoek aan Turkije hebben gebracht, en vooral de Zalige Joannes XXIII, die pauselijk vertegenwoordiger is geweest in dit edel land van 1935 tot 1944 en die met genegenheid en devotie herinnerd wordt. » De “traditie” die Benedictus XVI van deze

(1) Pater Lombardi, de pauselijke woordvoerder, onderstreepte dat het in de Blauwe Moskee slechts om « een persoonlijke meditatie » ging. « De H. Vader heeft geen gebed uitgesproken met uitdrukkingen die karakteristiek zijn voor het christelijk geloof. »

“heiligen” geërfd heeft, is de volgende : « Verwijzend naar de visie van het Tweede Vaticaanse Concilie op de Kerk zou ik kunnen zeggen dat de pastorale reizen van de Paus ook bijdragen tot het realiseren van zijn zending, die zich in “**concentrische cirkels**” afspeelt. In de binnenste cirkel bevestigt de Opvolger van Petrus de katholieken in het geloof ; in de volgende cirkel ontmoet hij de andere christenen ; in de buitenste cirkel richt hij zich tot de niet-christenen en tot de hele mensheid. »

In tegenspraak hiermee heeft de Kerk bijna tweeduizend jaar lang beleden « dat zij zich vereenzelvigde met de menselijke samenleving in de mate dat deze beschaafd was en hersteld in haar oorspronkelijke rechtvaardigheid, ondanks de fouten van haar leden, en vooral ook verheven tot de heiligheid van Heiligdom Gods temidden van de mensen. Van dit nieuwe mensenras is Jezus Christus de Nieuwe Adam, het Hoofd van wie alles afhangt. Dat is de **CHRISTENHEID**. Daarbuiten en ervan afgescheiden bleef de grote massa die in verwachting was van het Evangelie en die in gewelddadige afhankelijkheid verkeerde van de wereld van de booswichten, waarover de Prins van de duisternis heerst. Valse godsdiensten en hoogmoedige ideologieën, afgrijpselijke afgoden en tirannieën, al deze overheersende krachten waren gericht tegen de Kerk en hielden de zielen in hun greep gevangen. Daarom zond de Kerk naar de nederigen en de volkeren die samenhurkten in de schaduw van de dwaling en in de duisternis van miserie en dood haar apostelen en missionarissen. Parallel daarmee moesten de kruistochten, de katholieke legers en de koloniale expedities de christelijke vrijheid waarborgen en de opbloei van geciviliseerde instellingen, getuigend van de evangelische zachtmoedigheid, mogelijk maken.

« Zo werkte de Kerk aan de uitbreiding van haar domein, “het koninkrijk van waarheid en leven, van heiligheid en genade, van rechtvaardigheid, liefde en vrede”. Zonder complexen. De heerschappij van de helse machten moest wijken, alle wereldlijke gezagsdragers moesten het koningschap van Christus erkennen of verdwijnen.

« Niettemin werd dit reusachtig werk onafgebroken bedreigd en tegengewerkt. De Kerk had af te rekenen met geëxcommuniceerden, apostaten, schismatieken en ketters. In de verte bleef de compacte en ondoordringbare massa van de ongelovigen bestaan, beheerst door het onrustwekkend geheel van vijandige machten en religies. Maar het geloof in de Ene Kerk van Christus, ark van het heil voor de volkeren, werd daardoor niet gebroken. Integendeel, het apostolaat van de missionarissen werd versterkt door het verlangen naar het martelaarschap, en de christenheid breidde zich steeds verder en verder uit » (Lettre à mes amis nr. 181, 28 augustus 1964).

Sedert Paulus VI is alles veranderd. Benedictus XVI roept daarom vandaag drie soorten samenlevingen op, die alle drie op evenveel bezorgdheid van zijnentwege kunnen rekenen :

« De eerste dag van mijn bezoek aan Turkije heeft zich afgespeeld in het kader van de derde “cirkel”, de buitenste : ik heb de Eerste minister ontmoet, de President

van de republiek en de Voorzitter van het directoraat voor religieuze zaken. Tot deze laatste heb ik mijn eerste toespraak gericht. Ik heb eer gebracht aan het mausoleum van de “vader des vaderlands”, Moestafa Kemal Atatürk. Ik heb vervolgens de gelegenheid gehad om mij te onderhouden met het diplomatenkorps van de apostolische nuntiatuur in Ankara. Deze intense reeks ontmoetingen heeft een belangrijk gedeelte van mijn bezoek uitgemaakt, in het bijzonder rekening gehouden met het feit dat Turkije een land is met een zeer grote moslimmeerderheid dat nochtans geregeerd wordt door een grondwet die het seculier karakter van de staat onderstreept. »

Precies omwille van dat seculier karakter moet Turkije volgens de H. Vader niet alleen toetreden tot Europa, maar heeft het land ook de roeping om er ons tot model te zijn : « Het gaat dus om een land dat een voorbeeldfunctie heeft wat de grote uitdaging betreft waarmee we vandaag op wereldvlak geconfronteerd worden. Dat wil zeggen : enerzijds de realiteit van God en het publieke belang van het godsdienstig geloof herontdekken, en anderzijds waarborgen dat de uitdrukking van dit geloof vrij kan gebeuren, beschermd tegen fundamentalistische verworping en in staat om elke vorm van geweld krachtig te verwerpen. »

Het valt op dat de H. Vader de identiteit van de « God » van wie wij « de realiteit moeten herontdekken » niet preciseert, en dat hij evenmin toelicht aan welk « godsdienstig geloof » hij een « publiek belang » toekent ; het is voor hem gelijk, op voorwaarde dat « de uitdrukking van het geloof vrij kan gebeuren ». Benedictus XVI hernieuwt zo het « **delirium** » – om met de woorden van Gregorius XVI te spreken – dat door Vaticanum II werd geproclameerd in lijnrechte tegenspraak met heel de katholieke traditie, namelijk dat « **niemand mag belemmerd worden op godsdienstig vlak** ». Het onmiddellijk gevolg van dit beginsel is deze verbazingwekkende geloofsbelijdenis uit de mond van een Paus : « Ik heb dus de gunstige gelegenheid gehad om mijn gevoelens van waardering te uiten tegenover de moslims en de islamitische beschaving. »

Benedictus XVI zal uiteraard niet van godsdienst veranderen. Maar het is niet zijn bekommernis om de moslims tot het christendom te bekeren. Het opzet van heel zijn streven is anders : « Ik heb de nadruk kunnen leggen op het belang van een gemeenschappelijk engagement van christenen en moslims voor de mens, voor het leven, voor de vrede en de rechtvaardigheid. Ik heb ook opnieuw kunnen bevestigen dat het onderscheid tussen het burgerlijk en het religieus domein een waarde vormt, en dat de staat aan de burgers en aan de religieuze gemeenschappen de daadwerkelijke vrijheid van godsdienstbeoefening moet waarborgen. »

Van dit alles zullen wij de gevolgen moeten dragen. Laten wij bidden voor de H. Vader, opdat hij – naar het voorbeeld van de H. Petrus – « **bitter zou wenen** » (Luc. 22, 62) over de vernietiging van zijn volk en op zijn knieën zou vallen vóór het Onbevleete Hart van Maria, volgens de profetie van de Zalige Jacinta.

broeder Bruno van Jezus

REFORMATIE EN CONTRAREFORMATIE

DE KERK IN DE ZESTIENDE EEUW

DE meeste geschiedschrijvers hangen een erg somber beeld op van de Kerk op het einde van de middeleeuwen. Zij schilderen haar af als een instelling die geen levenskracht meer heeft, die vermoeid de armen laat hangen, die zich neerlegt bij de misbruiken en de algemene verwildering van de zeden – kortom, « *die niet meer beantwoordt aan haar godsdienstige zending* » (Henri Pirenne, *Histoire de l'Europe*, p. 435).

Deze voorstelling getuigt niet alleen van een te gemakkelijke veralgemening, zij verwacht de Kerk van Christus ook met haar gewijde bedienaars. De Kerk is heilig, want zij is van goddelijke oorsprong; haar leden daarentegen zijn mensen en zijn bijgevolg onvolmaakt, zelfs zij die de hoogste ambten bekleden.

Wij moeten het beeld van de Kerk in de tweede helft van de vijftiende eeuw dus bijstellen, zoals abbé de Nantes doet :

« Ook op het einde van de middeleeuwen gaat de Kerk onafgebroken voort met haar werk van heiliging van de maatschappij en redding van de zielen. Zij moet daarbij het hoofd bieden aan enorme moeilijkheden, die zowel van externe als van interne aard zijn. » (CRC nr. 4, jan. 1968, p. 5).

Het grootste gevaar dat de christenheid van buiten bedreigt zijn de Turken, die in 1453 Byzantium innemen en daardoor rechtstreeks de christelijke naties van Oost- en Zuid-Europa naar het leven staan. Binnen de Kerk zelf brengen de ketterijen van Wycliff (in Engeland) en Huss (in Bohemen) grote groepen christenen bijna tot afscheuring. Het Concilie van Bazel (1431-1449) proclameert dat een oecumenisch concilie boven de Paus staat; de opvolgers van de H. Petrus herstellen uiteindelijk wel het primaatschap, maar de autoriteit van de Heilige Stoel heeft eens te meer een knauw gekregen.

De wedergeboorte van het humanisme leidt tot een verval van de zeden, vooral bij de hogere geestelijkheid : « *Pausen en curiekardinalen, hofprelaten en bisschoppen etaleren hun luxe en houden er openlijk een schandalige*

levenswandel op na. Dat schokt ons en het is inderdaad een betreurenswaardige afwijking. Maar het blijft volkomen tegengesteld aan het leven zelf van de Kerk in die tijd. De zondaars weten dat zij verkeerd doen, en dat hun handelwijze afgekeurd wordt door hen die proberen beter te leven. Soms hebben ze echt de wil om zich te corrigeren. In de mate dat het heidens naturalisme, de levenslust, de bezetenheid om te genieten zich steeds verder verspreiden, staan er heiligen op die strengere zedelijke normen prediken en oproepen tot de bekering van de zondaars en de hervorming van de kerkelijke misbruiken – van het pauselijk hof in Rome tot het eerste het beste klooster. De Kerk is zondig in haar leden, maar blijft integer en heilig in haar geloof, haar wet en haar cultus.

Portret van Thomas More (1477-1535), katholiek humanist en martelaar voor zijn trouw aan de Kerk, geschilderd door zijn vriend Hans Holbein.

Thomas More legde er zich tot de uiterste grens van de voorzichtigheid en het geduld op toe om tegelijkertijd trouw te zijn aan zijn koning, die door passie verblind was, én gehoorzaam aan God, aan Christus, in de gewijde persoon van de Roomse Opperherder. Bijna slaagde hij in dit opzet : de tiran had op het laatste moment plots kunnen luisteren naar zijn vriend en zijn bijzit verstoten. Maar God verkoos, voor zijn roem, de marteldood van de meest hoogstaande van de humanisten uit de zestiende eeuw. Georges de Nantes.

Zij lijdt door toedoen van zoveel onzuiverheden en kwalen, maar zij vecht uit alle macht... » (CRC nr. 4, jan. 1968, p. 5).

Ondanks de vele schandaal verwekkende toestanden bleef de godsdienst zelf intact : « *De leerstelijke*

fundamenten bleven stevig, de principes werden niet aangetast. Van alle Pausen van wie men de levenswijze in vraag kan stellen was er geen enkele die een bul afkondigde die op het vlak van de leer discutabel was. »¹

De protestantse legende heeft de toestand van de Kerk in het Duitse Rijk vlak vóór het optreden van Luther opzettelijk inktzwart afgeschilderd. Luther wordt dan ten tonele gevoerd als de grote "lichtbrenger" in een duistere tijd. **Dit beeld strookt niet met de historische werkelijk-**

(1) Daniel-Rops, *L'Église de la Renaissance et de la Réforme*, deel 1, *Une révolution religieuse : la Réforme protestante*, 1955, p. 297. Zoals veel auteurs is ook Daniel-Rops geneigd een te positief beeld op te hangen van de bedoelingen van Luther. Janssen, Denifle en Grisar hebben op dit vlak een juistere kijk.

heid. Grote Duitse historici als Johannes Janssen¹, Heinrich Denifle² en Hartmann Grisar³ hebben overtuigend aangetoond dat het christendom in de Duitstalige gebieden al enkele decennia aan een echte hervormingsbeweging begonnen was die tot een nieuwe opbloei leidde, **vooraleer het optreden van Luther dit alles brutaal afbrak.** Abbé de Nantes : « *Uitzuivering van de zeden, heiliging van de clerus, herstel van de religieuze orden, pogingen tot verzoening van de nieuwe gevoeligheden met het christelijk geloof – dat alles was al een hele poos in gang gezet. En een bijkomend bewijs zijn precies die vele schriftelijke aanklachten tegen de ondeugden, de rijkdom en de apathie van de clerus, en de alsmaar luider klinkende oproepen tot een hervorming !* » (art. cit., p. 5).

Een hervorming van de zeden, aanklachten tegen de misbruiken : op geen enkel moment is er sprake van een aanval op het geloof of op het wezen van de Kerk zelf. De hervorming waarvoor gepleit wordt, heeft betrekking op de verdieping van het geloofsleven en de uitzuivering van de moraal, *niet* op de geloofsinhoud.

In dit verband kunnen we een hele reeks namen noemen : Johannes Nieder (1380-1438), dominicaan en groot hervormer van kloosters in heel het Duitse Rijk ; Johann Geiler von Kaiserberg (1445-1510), befaamd prediker en scherp criticus van de verwereldlijking van de geestelijkheid ; Sebastian Brant (1457-1521), humanist en schrijver van « Het narrenschip », een satire over de wantoestanden in Kerk en wereld ; Jakob Wimpfeling (1450-1528), « de leermeester van Duitsland », een belangrijk pedagoog die de nadruk legde op het belang van een degelijke morele vorming van de jeugd om ontaar-

ding te voorkomen ; Thomas Murner (1475-1537), franciscaans theoloog en publicist tegen de heersende wan-toestanden én later tegen Luther ; Johannes Trithemius (1462-1516), schrijver en humanist die de vervallen abdij van Spanheim als abt hervormde en tot een groot centrum van kennis uitbouwde ; en tenslotte Erasmus van Rotterdam (1466-1536), de wereldberoemde humanist die lange tijd in Bazel en nadien in Freiburg im Breisgau verbleef, en in wie velen « de verlichter van een eeuw »⁴ zagen die het christendom met de nieuwe tijdsgeest zou kunnen verrijken.

Ook de Heilige Stoel bleef niet achter. In 1450 zond Paus Nicolaas V de uiterst bekwame kardinaal Nicolaas van Cusa als zijn legaat naar het Duitse Rijk, met de opdracht de plaatselijke Kerk te hervormen : « Zuiver en vernieuw, maar vernietig niets en treed niets met de voeten. » De kardinaal-legaat reisde gedurende drie jaar door de Duitstalige gebieden en spande zich in voor de hervorming van de reguliere en de seculiere geestelijkheid. Op zijn initiatief werden provinciale synoden gehouden in Salzburg, Maagdenburg, Mainz en Keulen, waar de grondslag werd gelegd voor de heropbloei van de Kerk in het Rijk⁵. Zoals andere landen in Europa maakte ook de Duitse natie zich op om mee te gaan in de grote vernieuwingsbeweging van **renaissance** en **humanisme**, die « *in tegenstelling tot wat men al te vaak herhaald heeft wezenlijk helemaal niet gericht waren tegen de christelijke godsdienst, maar integendeel door en door christelijk waren in hun grootste vertegenwoordigers en hun meest fundamentele oriëntaties* » (abbé de Nantes, CRC nr. 94, juli 1975, p. 4).

DE REVOLUTIE VAN LUTHER

DE OPSTAND VAN EEN ONEVENWICHTIGE

In volle humanistische euforie, in deze gisting van een nieuwe tijd laat Maarten Luther (1483-1546) plots zijn luide stem horen.

« *De rebellie van Luther is noch in zijn oorsprong noch in zijn essentie een uitzuivering van de zeden. Het is geen poging tot heiliging van de samenleving maar een godsdienstige revolutie gebaseerd op een leerstellige dwaling* » (abbé de Nantes, CRC nr. 4, jan. 1968, p. 6).

Luther heeft bewust de idee van « hervorming » overgebracht van het terrein van de zeden en het christelijk leven – waarop zij al van alle tijden uitgeoefend werd – naar het terrein van de geloofsinhoud en de structuur zelf van de Kerk. In die zin is de Reformatie van Luther werkelijk een **revolutie**.

Luther was iemand die vanaf zijn adolescentie door angst geobsedeerd werd : schrik voor de onop-houdelijke bekeringen die hem kwelden, afgrijzen God te hebben vertoornd door vroegere zonden, vrees voor zijn zielenheil, wanhoop om zijn onvermogen zijn zinnelijkheid te temmen. Deze getormenteerde

man, één en al hartstocht en innerlijke onrust, zocht soelaas in het kloosterleven. In 1505, 22 jaar oud, werd hij augustijnernonnik in het klooster van Erfurt. Twee jaar later werd hij priester gewijd.

Maar ook in het klooster vond Maarten Luther niet de innerlijke vrede waarnaar hij zo heftig verlangde. Telkens als de minste gedachte van onzuiverheid of twijfel hem overviel waande hij zich verloren. Geen enkel gebed, geen enkele vorm van ascese, zelfs niet de dagelijkse biecht konden hem afbrengen van de bezetenheid van de hel. « Ik deed boete, maar de wanhoop liet mij niet los », schreef hij later. Een verkeerd Godsbeeld, hem ingeprent door onorthodoxe leermeesters, deed hem de Vader slechts zien als een toornige Rechter die de fouten van de mens met eeuwige verdoemenis straft. « *Hij is monnik geworden uit angst voor zijn eeuwig heil, uit afkeer en zelfs haat jegens het leven, uit vrees voor God eerder dan uit liefde tot Christus* » (CRC nr. 94, p. 5).

Liet hij zich in deze dramatische zielenstrijd helpen door een geestelijk leidsman ? Neen : « *Geen meester,*

(1) *Die Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters* (8 delen, 1878-1894). – (2) *Luther und Luthertum in der ersten Entwicklung* (tweede uitgave 1904). – (3) *Luther* (3 delen, 1911-1912). – (4) Johan Huizinga, *Erasmus*, 8ste druk Rotterdam 1985, p. 211. – (5) Zie Gustav Schnürer, *Kirche und Kultur im Mittelalter*, deel 3, Ndl. vert. 1950, pp. 290-291.

geen gids, geen bekommernis om iemand anders dan zijn eigen Ik » (CRC nr. 326, okt. 1996, p. 26).

Gefolterd door het besef van zijn zondigheid en zijn onmacht om aan de eeuwige veroordeling te ontkomen zag Luther op een bepaalde dag plots, als in een lichtflits, een oplossing voor zijn persoonlijk drama :

« De beslissende ervaring, waarover hij pas veel later gesproken heeft, was DE ONTDEKKING VAN DE BARMHARTIGHEID of DE GEBEURTENIS VAN DE TOREN, door Luther opzettelijk zo genoemd omdat het om een plotse ingeving ging die hem ten deel viel in de toren van het klooster van Erfurt – en meer bepaald op het toilet, de “cloaca”.¹

« Dáár is alles begonnen, en het symbolisme is belangrijk voor Luther zelf: zijn scatologische obsessie is genoegzaam bekend... Op die welbepaalde dag dus, op die welbepaalde plaats, bedacht de monnik met een grote aandrang van gevoelens dat de mens eigenlijk niets anders dan str... is. En plotseling was het alsof een felle lichtstraal de duisternis in zijn geest verdreef: Luther kwam tot het besef dat God de mens zó liefheeft, als de hoop str... die hij slechts is, omwille van Jezus Christus. De mens is Zonde, wat hij ook doet. Maar het volstaat dat hij gelooft om gered te worden.

« Volkomen getroost kwam Luther van het toilet af. De mens is onverbeterlijk in zijn vuiligheden, maar de liefde van Christus redt hem. De rede is slechts de h... van de duivel. Gedaan met de innerlijke angsten, de nutteloze wroeging, de afmattende inspanningen, de gewetensbezwaren, de boetedoening. Maar gedaan ook met het rationalisme van Aristoteles, het humanisme en de nood aan logische samenhang tussen denken en leven! Luther heeft zijn openbaring gehad, hij heeft nu zijn leer en hij voelt zich dwingend geroepen om deze aan de hele wereld te verkondigen, zodat de wereld bevrijd wordt van DE ONMOGELIJKE WET VAN DE ZUIVERHEID waaronder de mensheid door de Kerk verpletterd wordt » (CRC nr. 94, p. 6).

Deze « Turmerlebnis » greep ongetwijfeld plaats vóór Luther in 1517 zijn beruchte stellingen aan de poort van Wittenberg uithing: waarschijnlijk tussen 1511 en 1514, want zijn « gelukzalige intuïtie » bevat in de kern al zijn hele ketterij.²

HET « KAKANGELIE » VAN LUTHER

Het Evangelie, de Blijde Boodschap die Christus de mensen is komen brengen, is volgens Luther in werkelijkheid een « SLECHTE BOODSCHAP »: Jezus heeft de mens zijn verdorvenheid en zijn onvermijdelijke verdoeming geopenbaard... Luther haalt zijn denkbeelden uit verkeerde interpretaties van Sint-

Paulus en Sint-Augustinus. « Hij neemt een paar duistere teksten van Augustinus om zijn twijfel te verdedigen, andere wijzigt hij naar eigen inzicht. Hij richt zich niet meer naar de boeken, maar verdraait de boeken naar eigen gevoelens en als het niet kan, noemt hij ze verwerpelijk. »³

Sinds de erfzonde is de menselijke natuur volgens Luther door en door verdorven. De mens is overgeleverd aan zijn passies, aan de zinnelijkheid en de begeerte, die niet te overwinnen zijn. De vrije wil is weg, strijden tegen de zonde is een volstrekt zinloos gevecht.

De mens, deze slaaf van de zonde, wordt niettemin door God gerechtvaardigd, “zomaar”, door de verdiensten van Christus. « Er is niets veranderd in de zondige mens, zijn schuldige begeerte en zijn perverse wil zijn gebleven. Hij blijft boosaardig. Maar door een beslissing van zijn absolute wil kiest God diegenen die Hij wenst als rechtvaardigen uit: dat zijn de voorbestemden, de « gepredestineerden », die daardoor – en zonder enige verdienste van henzelf – gered worden van de eeuwige veroordeling, zonder dat God hen nochtans zuivert of heiligt » (CRC nr. 94, p. 7).

De voorbestemming gebeurt dus zonder enige medewerking van de mens zelf, die slecht blijft in alles wat hij doet en uitvoert – ook in zijn naastenliefde. Goede werken doen draagt dus helemaal niets bij tot onze rechtvaardiging.

Het enige wat telt is het « bijzonder geloof »: men moet geloven dat God een aantal zondaars ondanks henzelf voorbestemt tot het heil. Wie dan wel? Diegenen die van zichzelf geloven dat ze gered zijn in Christus. Het geloof daarin alléén volstaat: **Sola fide**. « Het is een zekerheid zonder enig fundament, als een bijzondere openbaring van God aan de ziel » (CRC nr. 94, *ibid.*).

« Een dergelijk subjectivisme leidt onvermijdelijk tot onverschilligheid voor de dogma's, de moraal, de kracht van de sacramenten, de kerkelijke instellingen » (*ibid.*). De mens moet rechtstreeks contact met God zoeken en de Kerk heeft geen enkele betekenis als heilsinstelling, als bruggenbouwer tussen God en mens. Daarom kan de kerkelijke hiërarchie ook geen enkel gezag over de gelovigen uitoefenen. De geestelijkheid, het pausdom zijn slechts mensenwerk.

Dat is de ketterij van het lutheranisme. « Een vervalsing van de leer van Augustinus, een karikatuur van de doctrine van Sint-Paulus. **Heel deze theorie is de oorlogsmachine van een onevenwichtige geworden, gericht tegen elke menselijke orde.** En weldra zal het de rebellie van een heel volk worden tegen de beschaving en de instellingen van Rome » (*ibid.*).

(1) Luther heeft dit feit zelf aangestipt in één van zijn Tafelgesprekken (1532). Hij duidt de plek in de toren aan met “cloaca”, riool. « De Geest waait waar hij wil », was zijn antwoord aan hen die geschokt waren door deze bekentenis. Zie o.m. Daniel-Rops, *op. cit.*, p. 320, voetnoot. – (2) In 2004 ontdekten archeologen tijdens opgravingen rond de woning van Luther te Wittenberg de resten van een huistoren, en in die huistoren een stenen latrine, een zeer uitzonderlijk iets voor die tijd. Is dit het toilet waarop de *Turmerlebnis* plaatsvond? Het zou kunnen, want Luther nam zijn intrek in Wittenberg in 1512. – (3) Joseph Bernhart, *Der Vatikan als Weltmacht*, Ndl. vert. *De drievoudige kroon*, Utrecht-Antwerpen 1953, p. 175.

DE KWESTIE VAN DE AFLATEN

De twist over de aflaten is voor Luther *slechts de ideale aanleiding om zijn leer, die toen al vorm gekregen had, te propageren*. « Wanneer hij te keer gaat tegen de aflaten dan is dat om zijn leerstellige ketterij van het geloof zonder de werken bekend te maken. Wanneer hij opstaat tegen Rome en heel Duitsland in de anarchie stort dan is dat om zijn “evangelie” te vuur en te zwaard aan de wereld op te leggen, liever dan zich te vernederen en van het toneel te verdwijnen » (ibid.). Met andere woorden, « wie de rebellie van Luther laat aanvatten vanaf de kwestie van de aflaten heeft de kern van de zaak niet begrepen » (CRC nr. 326, p. 26).

De bouw van de nieuwe Sint-Pietersbasiliek in Rome kostte enorme geldsommen. Paus Leo X had daarom een bijzondere aflaat verleend aan hen die bijdroegen in de bouwkosten. De aflaatprediking werd in het Duitse Rijk toevertrouwd aan de dominicaan Tetzl, « een middelmatig theoloog maar een welsprekend volksredenaar die zich met grote ijver van zijn taak kweet. Wat hij leerde omtrent de aflaat was juist, maar niet vrij van retorische overdrijving. » (Bernhart, op. cit., p. 178). Het kon er de schijn van hebben dat het volstond om geld te storten, zonder in staat van genade te zijn of berouw te hebben, om kwijtschelding van straffen te verkrijgen. Los daarvan werd er over Tetzl ook veel onzin verteld door roddelaars allerhande, o.a. dat hij ook aflaten verkocht voor toekomstige zonden !

De Sint-Pietersaflaat wordt door Luther, in 1512 te Wittenberg gepromoveerd tot doctor in de theologie, aangegrepen om zijn « kakangelie » publiek te maken. Op 31 oktober 1517 hangt hij zijn 95 stellingen uit aan de poort van de kasteelkapel van Wittenberg. Zij nemen niet alleen de aflatenhandel op de korrel, maar gaan veel verder : *eigenlijk grijpt Luther de kwestie van de aflaten aan om zijn gelijk door te drukken, namelijk dat het zielenheil perfect mogelijk is zonder de bemiddeling van de Kerk, haar sacramenten en haar genadegaven*. Sommige stellingen zijn ronduit opruiend, zoals stelling 86 : « Waarom bouwt de Paus, wiens vermogen vandaag de dag groter is dan dat van de meest vermogende rijkard, een dergelijke basiliek voor Sint-Pieter niet liever van zijn eigen geld dan van het geld van zijn arme gelovigen ? » Koren op de molen van de velen in het Duitse Rijk die anti-Roomse gevoelens koesteren...

Enkele maanden later verdedigt Luther zijn standpunten op het generaal kapittel van de augustijnerorde in Heidelberg. Daarbij gaat het al niet meer om de aflaten maar om zijn theorie zelf van het geloof zonder de werken : « Niet hij is rechtvaardig die veel goede werken doet, maar hij die zonder goede werken veel in Christus gelooft », en : « Hoe mooi en goed de werken van de mensen ook telkens weer schijnen, toch zijn ze doodzonden. » Het aanstootgevend woord

zal weldra op zijn lippen liggen : « *Pecca fortiter sed crede fortius !* », « Zondig er maar op los, maar zorg ervoor dat je vooral gelooft ! »

« LOS VON ROM »

De teerlingen zijn geworpen, Luther is een weg ingeslagen die hij niet meer zal verlaten. Stap na stap scheurt hij zich los van de Roomse Kerk.

Rome « beseft onmiddellijk dat deze “opstand van Duitse monniken” niets te maken heeft met een heilige hervorming *maar integendeel een terugkeer naar het barbarendom inluidt, in een explosie van hoogmoed en begeerte naar wereldse goederen*. Deze revolutie ondergaan of ze in de kiem smoren is een zaak van leven of dood voor de Kerk. En als de hervorming van de zeden dringend is – ze is altijd dringend – dan is de veroordeling van de nieuwe dwaling en de excommunicatie van de verspreiders ervan nog veel dringender » (CRC nr. 4, p. 7).

Ten onrechte is dus al te vaak beweerd dat Paus Leo X en zijn omgeving de toestand volkomen onderschatten en onverantwoord traag reageren. Al in juni 1518 vangt het proces van Luther in Rome aan. Hij beroept zich « op de beter ingelichte Paus tegen de slecht ingelichte Paus ». In oktober heeft in Augsburg een ontmoeting plaats met de grote theoloog kardinaal Cajetan, die Luther weerlegt en hem vaderlijk aanmaant om zijn dwalingen niet meer te onderwijzen ; het antwoord is een memorandum waarin de augustijnnermonnik zijn theorieën nog ongenueanceerder onder woorden brengt. In november beroept hij zich op het algemeen concilie, boven de Paus. In juli 1519 disputeert hij in Leipzig met een andere briljante theoloog, Johannes Eck ; hij ontkent dat een algemeen concilie enig gezag zou hebben en bestrijdt de goddelijke oorsprong van het pausdom. Hij publiceert het ene pamflet na het andere. Steeds luider en feller zet hij zich af tegen de fundamenten zelf van de katholieke godsdienst.

In Rome bereidt men met grote grondigheid het eindoordeel voor, terwijl ondertussen nog altijd gehoopt wordt dat de rebel van Wittenberg tot inkeer zou komen. Maar niets is minder waar : « *Terwijl men in Rome nog aan het beraadslagen was, dreef Luther de volledige breuk met Rome door die in zijn hart al lang een feit was.* »¹

Uiteindelijk, op 15 juni 1520, vaardigt de Paus de bul « *EXSURGE DOMINE* » uit, waarin hij 41 uitspraken en stellingen van Luther veroordeelt en de opstandige monnik oproept zijn ketterse opvattingen binnen de zestig dagen te herroepen. Het is een laatste kans die de Kerk haar verblinde zoon biedt, « opdat hij niet langer de vrede, de eenheid en de waarheid van de Kerk zou verstoren. »

Luther weigert minachtend : « Nooit sedert het ontstaan van de wereld », zo schrijft hij in een brief op 4 november, « heeft Satan met zoveel branie [sic]

(1) Ludwig von Pastor, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, Fr. ingekorte vertaling Parijs 1972, p. 314.

tegen God gesproken als in deze bul.» Als reactie formuleert hij drie vurige oproepen tot zijn «Welbeminde Duitsland», om zijn vaderland mee te slepen op nieuwe wegen, ver van Rome: «*Aan de christelijke adel van de Duitse natie*», een oorlogsverklaring aan het pausdom; «*Over de Babylonische gevangenschap van de Kerk*», waarin hij de geestelijken oproept hun geloften te verbreken en aan de Eucharistie elk offerkarakter ontzegt; en tenslotte «*Over de vrijheid van de christenmens*», waarin de volledige vrijheid van de christen tegenover welk kerkelijk gezag ook wordt opgeëist.

De boekdrukkunst verspreidt deze subversieve geschriften in een oogwenk over heel het Rijk. Luthers razernij kent geen enkele maat meer; hij roept op tot een algemene gewapende opstand tegen de Paus, de kardinalen, de katholieke geestelijkheid – kortom, tegen de Rooms-katholieke Kerk: «Als wij dieven met de galg straffen, moordenaars met het zwaard en ketter met het vuur, waarom vallen wij dan niet met al onze wapens deze zaaiers van verderf aan, deze kardinalen en pausen en heel die bende van het Romeinse Sodom, die niet ophouden met de Kerk van God te perverteren? WAAROM WASSEN WIJ ONZE HANDEN NIET IN HUN BLOED?»

IN DE BAN

Ten gevolge van deze waanzinnige taal neemt de onrust in het Rijk hand over hand toe. De pauselijke legaten die de bul moeten doen proclameren worden op verschillende plaatsen geconfronteerd met rellen en opstootjes. Op 10 december 1520 verbrandt Luther in Wittenberg publiekelijk de pauselijke bul, samen met het kerkelijk wetboek, met de woorden: «Wie niet met hart en ziel het pausdom bestrijdt, kan nooit het eeuwig heil verwerven!» Op 3 januari 1521 volgt dan onvermijdelijk de kerkelijke ban die hem excommuniceert. Maar Luther staat al lang niet meer alleen: machtige bondgenoten hebben zich aan zijn zijde geschaard.

Want in 1520 heeft een belangrijke kentering plaats: ***louter wereldlijke belangen vermengen zich met wat oorspronkelijk niet meer dan een “monnikentwist” leek te zijn.*** Ambitieuze lieden ruiken hun kans en werpen afgunstige blikken op de landgoederen en bezittingen van de Kerk. Ulrich von Hutten, *Reichsritter* en anti-Rooms publicist, begrijpt welk nut de rebelse monnik kan hebben voor iedereen die uit is op rijkdom en macht. Samen met Franz von Sickingen, een ander lid van de lagere adel, bewerkt hij de Duitse natie ten voordele van Luther door een handige mengelmoes te maken van de begrippen “Evangelie”, “vrijheid” en “vaderland”. De adel wordt opgeroepen om het juk van de Roomse clerus af te schudden en de geschriften van Luther naar de letter uit te voeren.

«*Spoedig zag Luther zich verstrikt in de algemene opstand van alle menselijke driften; het woord “vrijheid” opende de poorten voor een grote vlucht uit de sfeer van orde en gebondenheid*» (J. Bernhart, op. cit., p. 179).

«*Het was nu de taak van de nieuwe keizer, Karel V, om de pauselijke bul te doen uitvoeren, de ketterse boeken te laten verbranden en verdere verbreiding van de ketterse leer tegen te gaan. Daarom werd de Rijksdag van Worms bijeengeroepen*», in april 1521 (Bernhart, p. 179). Luther krijgt een vrijgeleide om zich naar de stad Worms te begeven. Zijn reis wordt een ware triomftocht, en hij weigert resoluut om zijn leer af te zweren. Karel slaat de opstandeling in de rijksban, maar meer dan een formele sanctie is dit niet: de keurvorst van Saksen is slechts één van de vele invloedrijke vorsten die Luther in bescherming nemen en beletten dat hij op de brandstapel zou belanden. Hij krijgt een veilig onderkomen in de Wartburg in Eisenach, waar hij aan zijn Duitse vertaling van het Nieuw Testament begint.

Ondertussen heeft Luthers theorie van het universeel priesterschap van alle gelovigen, dat elk onderscheid tussen geestelijken en leken verwerpt, dramatische gevolgen. Het huwelijk van talloze clerici begint de pastorieën te ontvolken, en de verbreking van de geloften de kloosters. «Het geloof zonder de werken» wordt al te gemakkelijk vertaald in “vrijheid, blijheid”, in zedeloosheid, decadentie en rooflust onder het mom van bijbelse teksten.

De humanisten, van wie velen in het begin niet onsympathiek tegenover Luther stonden, keren de een na de ander het barbaars “evangelisme” van de rebel de rug toe. Emser en Reuchlin breken met Luther rond 1520. Erasmus aarzelt lang, maar in 1524 zegt hij uiteindelijk zijn vriendschap definitief op. Thomas More, de grote Engelse humanist die later als martelaar voor het katholiek geloof zal sterven, schrijft in 1523 zijn «*Adversus Lutherum*», «*het eerste werk dat met stevige argumenten en op beslissende wijze een antwoord biedt op de nieuwe ketterij van het Lutheranisme*» (CRC nr. 94, p. 9).

«Ik ben bang dat heel deze zaak vroeg of laat uitloopt op een bloedbad», noteert een ontgoochelde Erasmus. Profetische woorden, zoals enkele jaren later zal blijken...

DE BOERENOPSTAND

De rebellie van de revolutionaire ridderschap wordt vrij snel neergeslagen, maar kort daarop laait een veel fellere brand op: de *Bundschuh*¹ of *Bauernkrieg*.

«Een christen is meester over alle dingen en niemands onderdaan» («*Over de vrijheid van de christenmens*», 1520): soortgelijke uitspraken van Luther worden door de plattelandsbevolking gretig aangegrepen om het zware juk dat hen drukt af te

(1) De naam *Bundschuh* verwijst naar het lederen schoeisel van de boeren, dat met lange veters werd vastgebonden rond de benen. Op hun vaandels droegen de boeren een afbeelding van zulk een *Bundschuh* mee.

werpen. Het jaar 1524 ziet overal in het Duitse Rijk boerenopstanden losbarsten. In naam van het *kankangelie* worden kloosters geplunderd en in brand gestoken, worden kastelen en steden belegerd, geestelijken en leden van de adel gemolesteerd en vermoord.

« *De vorsten, verrast, sluiten zich aaneen. Zij hebben niet alleen de boeren op het oog. De “Lutherse sekte”, de “wortel” ervan, komt in het geding. Luther springt op. Heeft hij niet altijd de gehoorzaamheid aan de gevestigde machten verdedigd? Na een machteloze poging tot vredestichting wendt hij zich tot de vorsten. Tegen de plunderende en moordende boeren spreekt hij verschrikkelijke woorden uit: “Welnu dan, hij die kan, moet slaan, wurgen, neersteken, publiek zowel als privé, en zichzelf inprenten dat er niets giftiger, niets gevaarlijker, niets duivelser kan bestaan dan een opstandige [sic]. Men moet hem neerslaan als een dolle hond”* ».¹

De machthebbers reageren snel en zonder mededogen, want de revolutie heeft hen doen beven. Eén na één worden de opstanden in bloed gesmoord, met een ongehoorde brutaliteit. Bij Würzburg worden achtduizend rebellen in twee uur tijd afgeslacht. Honderden dorpen worden met de grond gelijk gemaakt. Als alles in september 1525 achter de rug is, hebben naar schatting honderdduizend boeren het leven gelaten. Vele duizenden zijn van al hun rechten beroofd en vogelvrij verklaard. De feodale greep op de arme plattelandsbevolking wordt ongenadiger dan ooit tevoren.

« *De vreselijke Boerenoorlog werd eerst door Luther aangewakkerd en nadien, toen de nederlaag onvermijdelijk was, door hem wreed veroordeeld. Het is dat ogenblik dat hij uitkiest om te huwen met Katharina von Bora* », een uitgelopen kloosternon, « *terwijl Duitsland wegzinkt in een bloedbad* » (CRC nr. 94, p. 7).

Een met afgrijzen vervulde Erasmus schrijft hem in 1527: « *Wij plukken nu de bittere vruchten van jouw genie*. Jij hebt de rebellen niet willen erkennen, maar zij hebben jou erkend, en iedereen weet dat velen die zich de titel van “volgeling van het Evangelie” toekennen de eerste aanstokers van de barbaarse opstand zijn geweest. Je probeert weliswaar in je bloeddorstig manifest tegen de boeren deze beschuldiging te weerleggen, maar je zal ons nooit kunnen beletten te denken dat het jouw boeken zijn geweest – geschreven in de volkstaal, gericht tegen de monniken en de bisschoppen, gepubliceerd ten voordele van de “evangelische vrijheid” en tegen de menselijke “tirannie” – die aan de basis liggen van deze catastrofe. »

« CUJUS REGIO, HUIJUS RELIGIO »

De Boerenoorlog heeft verstrekkende gevolgen voor de beweging van Luther. De hervormer heeft, met of tegen zijn zin, gemene zaak gemaakt met de

gevestigde orde, met de vorsten en prinsessen die in het Rijk de werkelijke macht in handen hebben. **Het Lutheranisme verliest in 1525 definitief zijn anarchistisch karakter.** De vorsten sluiten Luther in hun armen en gebruiken zijn theorieën om zich toe te eigenen waarnaar ze al lang begerig zijn: de bezittingen van de Kerk.

De eerste die zijn kans grijpt is Albrecht van Brandenburg, grootmeester van de Teutoonse ridders. “In hoge gewetensnood” krijgt hij Luthers zegen om zijn religieuze geloften te breken en tot zijn eigen voordeel de landgoederen van de orde te confisqueren. Kort daarop huwt hij en sticht tegelijkertijd de dynastie van de Hohenzollern en het hertogdom Pruisen: **de eerste Lutherse staat is geboren.**

Zijn voorbeeld wordt gevolgd door Filips van Hessen, die in 1526 de nieuwe godsdienst aan zijn staten oplegt. Zijn schandaal verwekkende bigamie wordt door Luther gedoogd, want de geslepen en energieke landgraaf, met zijn goed uitgerust leger, is een belangrijke troefkaart voor het succes van de Reformatie.

Met geloofsovertuiging heeft dit allemaal niets te maken, wél met zinnelijke passies, machtshonger en hebzucht.

« *Welke voordelen brengt hen het Lutheranisme, onafhankelijk van iedere persoonlijke overtuiging! Totale onafhankelijkheid van de Kerk is te weinig gezegd, al is het reeds enorm voor een christelijk land. De Kerk is geheel in hun handen gelegd! Voortaan ontleen zij hun tijdelijke macht niet aan een mandaat van een geestelijk gezag, maar zijn zij door henzelf hoofden van de Kerk. Vooral hebben zij nu het recht definitief de hand te leggen op de gronden van de Kerk: beneficijs, abdijen, allerlei stichtingen, kerkelijke vorstendommen* » (de Plinval en Pittet, op. cit., p. 27).

Op honderd plaatsen in het Duitse Rijk worden kerkelijke domeinen aangeslagen. Vorsten vergroten hun grondgebied door de naburige bisdommen te seculariseren. De machtige steden blijven niet achter. « *Tussen 1526 en 1529 worden Pruisen, Hessen, het keurvorstendom Saksen, Brunswijk-Luneburg, het graafschap Mansfeld, de steden Bremen, Straatsburg, Maagdenburg, Neurenberg, Hamburg enzovoort lutheraans* » (ibid., p. 27).

De rijksdag te Spiers, in 1526, bezegelt door zijn halfslachtigheid de evolutie die aan de gang is. De keizer is in een bitsige strijd verwickeld met Frankrijk, en de Turken rukken steeds verder op: het is niet het moment voor een binnenlandse confrontatie. De rijksdag besluit dat iedere vorst in zijn gebied de geloofszaken mag regelen zoals hij het wenst.

Met die beslissing wordt de godsdienstige eenheid onherroepelijk verbroken: **het zijn de afzonderlijke vorsten die op eigen gezag de lutherse godsdienst aan hun onderdanen mogen opleggen, desnoods met**

(1) Georges de Plinval en Romain Pittet, *L'Histoire illustrée de l'Église*, Ndl. vert. Amsterdam-Brussel 1950, deel 3, p. 24.

HOE IS LUTHER GESTORVEN ?

« *De vijf laatste levensjaren van Luther waren sinister* » (Philippe Marcille, *Who was Luther?* in: *The Angelus*, sep. 2000, nr. 9). Hij wist dat hij niet meer meetelde, dat anderen hem overvleugeld hadden, dat hij steeds openlijker bekritiseerd werd. De "paus van Wittenberg", zoals hij in het Duitse Rijk genoemd werd, vulde zijn dagen met tafelgesprekken, bij pot en pint, met een allegaartje van aanhangers en discipelen. De neerslag van die gesprekken, de zogenaamde *Tischreden*, staat bol van de obsceniteiten en van het vulgair getier van de ketter tegen de Paus en de clerus – maar ook tegen de joden, « van wie de synagogen zouden moeten in brand gestoken worden. » Hij was bijzonder opvliegend geworden, een kwelling voor iedereen die met hem moest samenleven. Vaak moest hij door de huisknechten stomdronken naar zijn slaapkamer gevoerd worden: « Ik ben dronken van 's morgens tot 's nachts. » Zijn oude angsten en twijfels staken opnieuw de kop op, hij werd geplaagd door hallucinaties en zelfmoordgedachten: « Ik weet niet meer of God de duivel is, of de duivel God. »

Het einde kwam in de nacht van 17 op 18 februari 1546. In de meeste boeken over Luther vindt men de officiële versie die in grote trekken als volgt luidt:

Luther lag te bed toen hij zich plots erg onwel voelde. Hij riep om zijn vriend Justus Jonas die vlakbij sliep: « O God, ik heb hevige pijn en de

angst overweldigt mij! ». Hij begon luidop te bidden: « O hemelse Vader, God van alle vertroosting, ik dank U dat Gij mij uw geliefde Zoon Jezus Christus geopenbaard hebt, in wie ik geloof, die ik gepreikt en beleden heb... » Telkens opnieuw mompelde hij het vers dat hij zich herinnerde van de completeen die hij elke avond als kloosterling gezongen had: « In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. » Twee andere lutheranen, Aurifaber en Celius, kwamen mee waken aan het bed van Luther. Jonas vroeg de stervende met luide stem: « Eerwaarde Vader, wilt u sterven steunend op Jezus Christus en op de leer die door u onderwezen is? » Hij antwoordde: « Ja. » Om 3 uur in de nacht blies hij de laatste adem uit.

Deze officiële versie staat in een nota opgesteld door de drie hierboven vermelde mannen die beweerden de getuigen van de laatste ogenblikken van Luther geweest te zijn. « *Dit relaas had voor eerlijk en waarheidsgetrouw kunnen doorgaan, als Celius in de lijkrede die hij op 20 februari hield niet het wantrouwen van de toehoorders had opgewekt door boos te zeggen: "Daags na het afsterven al waren er personen die iets anders vertelden dan de waargebeurde feiten." Welke personen? Welke leugens? Celius ging daar niet op in, maar beloofde dat kortelings een geschrift zou verschijnen waarmee de duivel – die deze schandelijke roddels inspireerde – het zwijgen zou worden opgelegd* » (Ivan Gobry, *Luther*, Parijs, 1991).

Gobry zet in zijn biografie de be-

wijzen op een rij van de ware toedracht van Luthers dood, namelijk **dat de aartsketter zichzelf in een vlaag van wanhoop verhing** (pp. 459-462). De huisknechten vonden hem 's morgens opgehangen aan één van de stijlen van zijn hemelbed. De toegelopen medestanders van de "paus van Wittenberg" konden dit feit alleen maar vaststellen. Zij lieten het lijk van Luther uit de strop halen en op het bed leggen. Uit schrik voor de gevolgen voor het Lutheranisme wanneer de ware toedracht ooit bekend zou geraken, besloten zij het huispersoneel spreekverbod op te leggen met allerlei dreigingen en beloften. De knechten moesten hun mond houden over wat er werkelijk gebeurd was en rondvertellen dat Luther een natuurlijke dood gestorven was. Tot dat doel werd een vrome versie van de dood van de meester opgesteld. « *Maar zij slaagden er niet in iedereen altijd en overal het zwijgen op te leggen, waarop zij de oprechte getuigen begonnen aan te vallen als "papisten"* » (CRC nr. 326, p. 26). Een onzinnige aanklacht, vermits er in Luthers onmiddellijke omgeving uiteraard nooit "papisten" zouden geduld zijn.

Een laatste detail werpt een schokkend licht op de haat die Luther verteerde. Op de muur naast zijn bed had hij kort vóór zijn zelfmoord deze vreselijke woorden gekrast: « **Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, papa.** » « Bij leven was ik voor jou de pest, paus; na mijn dood zal ik je dood betekenen! »

geweld. « *CUJUS REGIO, HUIJUS RELIGIO* »: de godsdienst van de vorst bepaalt die van de onderdanen. In de lutherse vorstendommen ontstaan *Landeskirchen*, staatskerken, met de vorst als wereldlijk én geestelijk gezagsdrager. De spirituele macht gaat van de Paus over op leken die tegelijkertijd ook alle wereldlijke macht in handen hebben: het **cesaropapisme** verschijnt terug ten tonele. « *De evangelische onderscheiding van het geestelijke en het tijdelijke gaat meer dan een duizendtal jaren achteruit* » (de Plinval en Pittet, p. 23).

Van enige tolerantie ten opzichte van de katholieken is overigens geen sprake: « *De vrijheid van geloof en geweten was verder af dan ooit; geloofsvervolgung en gewetensdwang waren onder "het*

nieuwe Evangelie " veel groter dan ooit aan Rome was verweten... » (Bernhart, op. cit., p. 180).

Het besluit is duidelijk. Anders dan vele door het protestantisme beïnvloede auteurs het voorstellen is het optreden van Luther voor de Kerk en de beschaving geen weldaad geweest maar een ontzettende ramp. Het Lutheranisme was NIET « *het eindresultaat van het langdurig verlangen naar "hervorming" dat geheel de middeleeuwen doorloopt en zich nog accentueert in het begin van de zestiende eeuw* » maar « *integendeel het steeds gevreesde voorval dat de langzame evolutie van de herstellende Kerk breekt, en haar ware genezing in gevaar brengt* » (de Plinval en Pittet, op. cit., pp. 16-17).

redactie KCR

HET GEZAG VAN VATICANUM II

Is een oecumenisch Concilie niet de hoogste instantie van het Leergezag? Geniet het niet automatisch van het onfeilbare en universele oppergezag? Moeten wij onszelf er daarom niet blindelings bij neerleggen dat het Tweede Vaticaans Concilie wel goed en heilig moet zijn?

HEEFT het Tweede Vaticaans Concilie historisch gezien zijn onfeilbaar oppergezag in zaken van doctrine en moraal willen uitoefenen?

Het antwoord op deze vraag is NEEN.

Bartmann¹ schrijft: « *De Concilies hebben in de Kerk altijd het prestige van de onfeilbaarheid bezeten.* » Inderdaad zijn alle Concilies doorheen de geschiedenis samengeroepen met de uitdrukkelijke bedoeling om dit opperste leergezag uit te oefenen, « *om met voorzichtigheid en wijsheid een beslissing te nemen over alles wat zou kunnen bijdragen tot het definiëren van de geloofswaarheden, tot het ontmaskeren van nieuwe dwalingen, tot het verdedigen, illustreren en ontwikkelen van de katholieke leer, tot het bewaren en verbeteren van de kerkelijke discipline en tot het herstellen van het te los geworden zedelijk gedrag van de gelovigen* » – aldus Paus Pius IX in de brief waarin hij het Eerste Vaticaans Concilie samenriep.

Het ging er altijd om leerstellig werk te leveren, door de zuivere goddelijke waarheid van het geloof uit te spreken, de onzekerheden weg te nemen en de dwalingen van de tijdsgeest te veroordelen. Tegelijkertijd werd er ook canoniek werk geleverd, door de gelovigen voor te schrijven welke verplichtingen er uit de goddelijke waarheid voortvloeien voor hun eeuwig heil, in tegenstelling tot wat de wereld hen voorhoudt (cf. Journet, *L'Église du Verbe Incarné*, dl. I, p. 536, 541).

Vaticanum II heeft vanaf het begin met deze traditie gebroken en is heel andere wegen ingeslagen. Enerzijds zag dit Concilie ervan af zijn onfeilbaar leerstellig gezag uit te oefenen alsook het canoniek gezag dat er uit voortvloeide – in tegenspraak met wat de geschiedenis en de theologie onderwezen over de onontkoombare uitoefening van dit buitengewoon Leergezag. Anderzijds richtte het Concilie zich op een heel ander werk, namelijk dat van *aggiornamento*, oecumene en opening op de wereld – een origineel maar met veel onduidelijkheid omgeven werk waarvan de eigen autoriteit, de wettigheid en de graad van goddelijke bijstand waarvan het kan genieten moeilijk kunnen bepaald worden volgens de normen van het kerkelijk recht.

Deze verrassende beslissing, die ongetwijfeld achter de schermen voorbereid was en de H. Vader ingefluisterd, werd aan de voltallige conciliaire vergadering opgelegd door Joannes XXIII op 11 oktober 1962, in zijn openings toespraak. De Vaders kregen te horen dat ze geen leerstellig werk moesten verrichten, geen goddelijke waarheden moesten definiëren en evenmin de dwalingen van de tijdsgeest moesten aanklagen, en al helemaal niet iemand veroordelen. Het plechtig Leergezag besloot zich niet meer bezig te houden met het maken van het onderscheid tussen waarheid en leugen; het zou alles aanvaarden en niets meer verbieden. **Het besloot de mensen in hun mening te laten zonder zich op onfeilbare wijze uit te spreken of iets op te leggen in de naam van God.** Deze... soepele houding kon het

Concilie alleen maar aannemen door afstand te nemen van de stevige leerstellige en disciplinaire traditie die de Kerk al eeuwenlang eigen was. Daartoe bood de Paus de Concilievaders een omweg aan die al vijftig jaar vroeger door de modernisten uitgevonden was: « *De inhoud van de eeuwenoude leer die vervat ligt in de geloofsschat is één zaak, de vorm waarin men de inhoud kleedt is een andere zaak.* » Het had er bijgevolg de schijn van dat het Concilie werd uitgenodigd om « *de authentieke doctrine* » terug te vinden door afstand te nemen van het geheel van expliciete en onfeilbare leerstellingen waarin de doctrine voor ons bewaard gebleven is. Zo werd het Concilie vanaf de eerste dag bevrijd van de strikte onderwerping aan de kerkelijke traditie waaraan het levend Leergezag tot dan toe gebonden leek (Journet, dl. I, pp. 176-179).

Toen het Concilie zo door Joannes XXIII vrijgemaakt was van elke nauwgezette gehoorzaamheid aan de uitdruktingsvorm zelf van het geloof, bevrijdde het zichzelf daarvoor ook van elke onfeilbare uitoefening van zijn Leergezag. **Sindsdien heeft niemand nog kunnen zeggen door welk gezag de conciliaire debatten en decreten precies gekenmerkt zijn.** Op 9 oktober 1963 eiste Mgr. Blanchet een precisering van « *de theologische draagwijdte van de verschillende onderzochte teksten. Anders gezegd: welke graad van zekerheid bevatten deze teksten met betrekking tot de Openbaring, en welke graad van verplichting met betrekking tot het geloof van de katholieken...* » Paus Paulus VI heeft in zijn toespraak [bij de opening van de tweede zitting] gezegd dat de taak van het Concilie minder het formuleren van dogmatische beslissingen zou zijn dan het uitspreken van verklaringen. Dat is een duidelijk uitgangspunt voor het Concilie, dat niettemin de punten zou moeten specificeren die volgens de Vaders het voorwerp zouden moeten uitmaken van leerstellige definities » (aangehaald in *La Croix*, 10 oktober 1963). De maanden gaan voorbij, en deze kapitale vraag lijkt in de vergetelheid terechtgekomen te zijn... **En het gelovige volk blijft verder geloven dat alles onfeilbaar is!**

Voor de eerste keer in de geschiedenis heeft het opperste Leergezag in het kader van een plechtig Concilie zichzelf in de onmogelijkheid geplaatst om zijn onfeilbaar gezag uit te oefenen, door al zijn plannen en krachten NIET te richten op de zoektocht naar en de afkondiging van de ene goddelijke Waarheid.

En haast onmiddellijk duiken allerlei misbruiken op. Is er iets dat onze modernisten mishaaft? Dan ontkennen zij dat de conciliaire Akten enige vorm van gezag zouden bezitten. Is er integendeel een onderdeel van hun nieuwe theologie dat baat vindt bij Vaticanum II? Dan dringen ze dit aan ons op in naam van het... onfeilbaar Leergezag van het Concilie!

abbé Georges de Nantes

Lettre à mes amis nr. 212 (15 september 1965)

(1) Bernhard Bartmann (1860-1938), Duits katholiek priester en theoloog. Zijn standaardwerk is het *Lehrbuch der Dogmatik* (2 delen) uit 1911.

VAN HET PROTESTANTISME NAAR HET KATHOLICISME DOOR DE EUCHARISTIE : DE H. ELIZABETH ANN SETON

Het levensverhaal van Elizabeth Ann Seton (1774-1821), de eerste heilige van Amerikaanse geboorte, speelt zich af tegen de achtergrond van de moeizame en heldhaftige grondvesting van de katholieke Kerk in de Verenigde Staten. Zij was een pionier – een katholieke pionier in een door en door protestants land.

ONDER HET TRIOMFEREND PROTESTANTISME

ELIZABETH ziet het levenslicht in New York City op 28 augustus 1774. In die tijd telt de stad nog maar 30.000 inwoners, met inbegrip van de negerslaven, maar het is toch al een belangrijke stad die het hoofdkwartier van de Britse militaire staf zal worden gedurende de hele duur van de Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783).

De vader van Elizabeth, Richard Bayley, is een jonge geneesheer – hij is dertig jaar bij de geboorte van zijn dochter – met een goede reputatie. Hij is lid van de episcopale kerk [zie kadertekst op p. 13] maar toont weinig of geen belangstelling voor de godsdienst. Hij is een humanist voor wie de medische wetenschap als een vorm van priesterschap is. Wanneer de dertien Amerikaanse kolonies zich op 4 juli 1776 formeel onafhankelijk van Engeland verklaren en de oorlog met het moederland talrijke slachtoffers maakt, kan Dr. Bayley zijn roeping in de praktijk brengen. Hij geeft er zich met hart en ziel aan... ten koste van zijn echtgenote Catherine, die ver van hem sterft, in 1777, bij de geboorte van hun derde kindje.

Richard Bayley blijft echter niet lang weduwnaar. Na een jaar hertrouwt hij met een 19-jarige jonge vrouw, die hem op tien jaar tijd zeven kinderen zal schenken. De jonge moeder betoont jammer genoeg geen enkele affectie voor de kinderen uit het eerste huwelijk. Het zeer gevoelige hart van de kleine Elizabeth lijdt daar erg onder, ondanks de uitingen van tederheid die zij van haar vader krijgt.

Het meisje legt een bijzondere belangstelling aan de dag voor de Heilige Schrift, die ze al van jongs af aan leert kennen dankzij haar uitstekende protestantse opvoeding. Daarvan getuigt haar dagboek, dat ze vanaf haar zeven jaar trouw bijhoudt. Tussen de bladzijden die gewijd zijn aan wat een meisje van die leeftijd zoal bezighoudt, leest men daar tot zijn verbazing overwegingen van een opmerkelijke diepgang, die een ziel doen vermoeden die uiterst bekommerd is om goed te doen.

In dat dagboek vindt men ook een anekdote terug die het godsdienstig klimaat van die periode typeert. In New York, net zoals in alle kolonies aan de oostkust, hebben de katholieke gelovigen het zwaar te verduren. Zij worden door de protestanten vervolgd, en sedert 1704 is het hen verboden een publiek ambt te bekleden. De goeie burgerij, waartoe de Bayleys behoren, leert haar kinderen dat ze de katholieken, die beschouwd worden als behorend tot een minderwaardig ras, moeten mijden. Toch noteert Elizabeth op een dag : « *Ik heb als arme [om met haar vader te bezoeken] de oude O'Togarty uitgeloot. Men zegt dat ze katholiek is ; ik heb nog nooit katholieken van dichtbij gezien. Eerste bezoek : waarom zijn de katholieken zo verschillend van de anderen ? Wat betekent die paternoster ?* » Zij noteert ook de dankwoorden van de oude stervende vrouw aan haar vader, die ervoor gezorgd heeft dat zij het bezoek kreeg van een priester – geen onverdienstelijke daad in zulk een klimaat : « *Ik zal de Moeder Gods zeggen dat zij u onder haar azuurblauwe mantel moet nemen.* » Een gebed dat verhoord zal worden !

De hulp die de Franse koning Lodewijk XVI aan de opstandelingen biedt in hun strijd tegen Engeland heeft ondertussen een positief gevolg : de katholieke eredienst mag officieel beleden worden. Wanneer de vijandelijkheden ten einde lopen – 1781, capitulatie van de Engelsen in Yorktown – wil Paus Pius VI van de gunstige situatie gebruik maken en zo vlug mogelijk een bisschop benoemen. Daartoe vraagt hij aan de vierentwintig katholieke priesters die op dat ogenblik in de Verenigde Staten leven om bijeen te komen in Baltimore [zie kadertekst op p. 15] en één van hen uit te verkiezen. Hun keuze valt op John Carroll, een

jezuïet, van wie de broer bevriend is met George Washington ; een goede keuze, zoals de toekomst zal uitwijzen.

De eerste bekommernis van de nieuwe bisschop is de uitbreiding van zijn clerus. De drieëntwintig oudere priesters waarover hij beschikt volstaan immers niet om zorg te dragen voor de 25.000 katholieken die verspreid leven temidden van een bevolking van vier miljoen protestanten ! In 1790 reist Mgr. Carroll naar Europa voor zijn wijding en lanceert hij een oproep tot de Franse priesters die een onderkomen hebben gevonden in Engeland om aan de Revolutie te ontkomen. Hij ontvangt echter geen enkel positief antwoord. Daarom aanvaardt hij graag het voorstel van E. H. Émery, generaal overste van de congregatie van de sulpicianen, om aan de andere kant van de Atlantische Oceaan een bijhuis van zijn beroemd seminarie te stichten. Voor de *sulpiciens* kan dit bijhuis een onderkomen bieden voor het geval zij door de Franse Revolutie verder bedreigd zouden worden. De Amerikaanse Kerk van haar kant wordt er op providentiële wijze door versterkt : het bijhuis zal de speerpunt van hetatholicisme in de V. S. worden. In 1794, het jaar waarin Elizabeth Ann Bayley huwt, zet een dertigtal sulpicianen voet aan wal in de Nieuwe Wereld.

KORTSTONDIG HUWELIJKSGELUK

Elizabeth is inderdaad nog maar 17 jaar wanneer zij wordt opgemerkt door William Magee Seton, 23 jaar oud en de oudste zoon van een rijke bankier uit New York. Hij is pas terug van een lange reis door Italië en hij valt onmiddellijk voor de charme van de jonge Elizabeth, van wie de schoonheid en de godsvrucht alleen geëvenaard worden door haar vrolijkheid. Wat bij hem de doorslag geeft, is haar goedheid : zij heeft namelijk een grote liefde voor de armen, net als haar aanbeden vader, wat in de *high society* van die tijd een zeldzaamheid is.

Met haar lieve William beleeft Elizabeth het meest volmaakte menselijk geluk, zoals blijkt uit haar vele brieven die tot op vandaag bewaard gebleven zijn. Het geluk springt er uit, maar ze getuigen ook van haar intelligentie en haar grote hart. In mei 1795 brengt ze haar eerste dochtertje ter wereld ; er zullen nog vijf geboorten volgen. Zij heeft geen enkele huishoudelijke zorg, leeft in de beste verstandhouding met haar schoonfamilie en blijft de troost en de trots van haar vader. Ze heeft twee passies : meegaan met haar vader naar het ziekbed van de allerarmsten, en de lectuur van... Voltaire en Rousseau ! Toch belet dit haar niet om, na een glansrijke receptie, de nodige tijd te nemen om de Heilige Schrift te overwegen. Niemand kan vermoeden dat deze jonge volgeling van de episcopale kerk, deze charmante gastvrouw die met zoveel zwier de elite van New York City in haar woning ontvangt, vijftien jaar later de stichteres van de eerste vrouwelijke katholieke kloostergemeenschap in de Verenigde Staten zal worden !

De lange weg van lijden en pijn die deze omvorming mogelijk moet maken neemt een aanvang in januari 1798, wanneer haar schoonvader sterft. De oude Seton laat het jonge koppel de leiding over zijn gezin van dertien kinderen en het beheer van zijn financiële zaken na. Maar jammer genoeg heeft William niet het kaliber van zijn vader. Het grootste deel van het familiefortuin is belegd in Frankrijk ; William schat de gevolgen van de politiek van Napoleon verkeerd in, en hij moet dan ook machteloos

toezien hoe de Franse heerser de tegoeden van de Amerikaanse nationalisten confisqueert omdat hun jonge republiek weigert mee te doen met de blokkade van Engeland. Het bankroet van de Setons is onafwendbaar. Elizabeth, die op dat moment zes kinderen heeft en ook nog voor haar jonge schoonbroers en schoonzussen moet zorgen, bewaart een indrukwekkende kalmte. Onwankelbaar staat ze aan de zijde van haar man wanneer de vertrouwde woning en al het meubilair moeten verkocht worden en de schande van het faillissement over hen komt.

Enkele maanden later, in de zomer van 1801, overlijdt haar vader, Dr. Bayley, ten gevolge van een koortsepidemie. Dit verlies grijpt haar nog meer aan dan de financiële catastrofe, want ze hield zielsveel van haar vader. Toch vindt ze de kracht om zich niet te laten terneerslaan, en dat is een groot geluk, want de gezondheid van haar echtgenoot gaat plots erg achteruit ten gevolge van tuberculose en eist al haar aandacht op.

In al deze beproevingen heeft ze de steun van één van haar schoonzussen, Rebecca. Elizabeth noemt haar « mijn zusterziel » en de brieven die ze haar regelmatig schrijft vormen echt een intiem dagboek. Deze Rebecca is gehuwd met dominee Henry Hobart, een groot predikant en de toekomstige episcopale bisschop van New York ; hij is ook de geestelijke raadsman van de Setons. Hij geeft zijn goedkeuring aan het idee van een reis naar Europa om de gezondheid van William te verbeteren. Elizabeth maakt zich geen illusies, maar ze stemt er graag mee in om haar man en hun oudste dochter te vergezellen. Op 2 oktober 1803 verlaten ze New York met bestemming Genua in Italië.

De overtocht verloopt prima en William lijkt op krachten te komen, tot op het ogenblik waarop het schip in quarantaine wordt geplaatst vóór de kust van Genua en de passagiers gedwongen worden hun intrek te nemen in een lazaret zonder enig comfort. Ondanks de goede zorgen van hun vrienden de Filicchi's kunnen zij zich onvoldoende beschermen tegen de koude en de vochtigheid, waardoor de gezondheid van William gevaarlijk verslechtert.

De prachtige brieven van Elizabeth aan Rebecca verhalen met een grote eenvoud al deze beproevingen en haar reacties. Zij geeft blijk van een verregaande zelfopoffering en een diepe vroomheid die bewondering afdwingen – in die mate zelfs dat de protestanten zich later, na de dood van Rebecca, van deze brieven zullen meester maken en ze zullen publiceren in de hoop te kunnen aantonen dat de heiligheid van Elizabeth van vóór haar bekering tot hetatholicisme dateert !

Zo schrijft ze b.v. op 1 december : « *Mijn arme William ! Wanneer hij luistert naar de psalmen die ik zing van onze triomf in God of wanneer ik hem vol vuur de woorden van Sint-Paulus voorlees, die branden van geloof in Jezus Christus, dan voel ik dat zijn geest er het leven uit put. Hij neemt in zich op wat hij net gehoord heeft en al ons verdriet verandert in vreugde. Ach, ik heb alle reden om God lief te hebben en mijn ziel volledig in zijn dienst te stellen ! Zolang ik leef, zolang ik adem, in de tijd, in de eeuwigheid, zal ik de lof van mijn God zingen. »*

Wanneer de periode van quarantaine voorbij is, vindt William nog genoeg kracht om zich te laten overbrengen naar de Filicchi's. Op 24 december wordt zijn toestand kritiek. In zijn kamer vierten beide echtgenoten het protestantse Avondmaal en vinden er troost in : al geloven ze niet in de

werkelijke tegenwoordigheid, toch betekent deze handeling in hun ogen de aanwezigheid van Christus aan hun zijde. William sterft op 27 december, vijfendertig jaar oud. Elizabeth blijft alleen achter : 29 jaar oud, weduwe en moeder van zes kinderen, geruïneerd en ver van haar familie !

DE AANTREKKINGSKRACHT VAN DE WERKELIJKE TEGENWOORDIGHEID

Het is de vriendschap van de Filicchi's die haar redt : in de eerste plaats Filippo en zijn vrouw, maar ook de jongere broer Antonio, met wie Elizabeth in alle zuiverheid een geestelijke vriendschap zal opbouwen die beslissend zal zijn voor haar bekering en haar roeping. De Filicchi's, vurige en intelligente katholieken, zullen haar inderdaad met een delicate naastenliefde de schittering van de waarheid van onze godsdienst openbaren. Zij doen haar Pisa bezoeken, en vooral Florentië met zijn schitterende kerken en kloosters. Zij is onder de indruk van bepaalde ceremonies die ze bijwoont. Zij aarzelt niet om vragen te stellen aan haar vrienden, maar anderzijds heeft ze hun onschuldig gemanoeuvrer om haar voor het katholicisme te interesseren ook wel door, en ze denkt dat ze er ongevoelig voor is. Toch is er vooral één zaak die haar aantrekt : **de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in de katholieke kerken, waarvan de liturgie en de architectuur getuigen.**

Op een dag woont ze met haar vrienden een mis bij die op het moment van de consecratie wordt onderbroken door een anglicaan, die rechtstaat en een publiek schandaal veroorzaakt door te spotten met de werkelijke tegenwoordigheid. Verontwaardigd knielt ze neer met de andere gelovigen en precies op dat moment komen de woorden van Sint-Paulus haar voor de geest : « *ZIJ ONDERSCHIEDEN HET LICHAAM VAN DE HEER NIET.* » Hoe kon Sint-Paulus dit zeggen, denkt ze, als Hij er niet zou geweest zijn ! Voor de eerste keer reageert ze als katholieke. Maar, zo voegt ze er onmiddellijk aan toe, « *deze gedachten gingen verloren in de gedachten aan mijn kleine kinderen thuis.* »

Toch schrijft ze korte tijd later aan Rebecca : « *Mijn God, wat zouden wij gelukkig zijn als wij zouden geloven wat onze goede vrienden geloven : zij bezitten God in het Heilig Sacrament, Hij verblijft in hun kerken en Hij wordt tot bij hen gebracht als zij ziek zijn ! Mijn liefste vriendin, ik kan mijn tranen niet inhouden als een priester het H. Sacrament voorbij mijn venster draagt en ik mijn eenzaamheid en mijn ellende voel. Mijn God, wat zou ik gelukkig zijn, zelfs ver van wie mij lief zijn, als ik U zou kunnen vinden in de Kerk zoals de Filicchi's U vinden in hun kapel. Een tijdje terug, in een reactie van angst, ben ik op mijn knieën gevallen zonder erbij na te denken toen het H. Sacrament werd voorbij gedragen, en ik riep tot God in een soort van doodstrijd dat Hij mij zou zegenen als Hij werkelijk daar was. Mijn ziel verlangt slechts naar Hem.* »

En omdat Jezus de ziel van Elizabeth voor zich wil, zal het geloof in zijn werkelijke aanwezigheid in de Eucharistie haar naar de volheid van de katholieke godsdienst leiden.

Wanneer zij in de lente terugkeert naar New York, op providentiële wijze vergezeld van Antonio Filicchi die er naartoe reist voor zaken, is zij nog niet katholiek – maar ook niet meer protestants. Gedurende de overtocht verstikt de gedachte aan het weerzien met dominee Hobart haar meer en meer. Tot voor kort was hij nog de gewaardeerde

DE PROTESTANTSE NIEUWE WERELD

De kolonisten die in het begin van de 17de eeuw voet aan wal zetten op het grondgebied van de latere V. S. brachten uit de Oude Wereld alle varianten van de protestantse belijdenissen mee.

De eersten die arriveerden waren anglicanen, leden van de *Church of England*. Zij stichtten in 1607 in het maagdelijke nieuwe land – Virginia – de stad Jamestown. In 1620 bracht het schip de Mayflower de *Pilgrim Fathers* naar Massachusetts ; deze Engelse puriteinen, die in hun moederland vervolgd waren, richtten op Amerikaanse bodem een despotische kerkstaat in die geen andersgelovigen duldde. Ook Connecticut kende een puriteinse theocratie. Nieuw Amsterdam (het latere New York) werd gekoloniseerd door Hollandse calvinisten en door lutheranen uit Duitsland en de Scandinavische landen. De quakers bevolkten Delaware en Pennsylvania, waar zij Philadelphia stichtten, “de stad van de broederlijke liefde”... onder protestanten. Verder waren er nog de methodisten, de presbyterianen, de hernnhutters en vele anderen. In Georgia waren kolonisten van alle gezindten welkom – als ze maar niet katholiek waren !

Vanaf het begin namen de anglicanen een dominante positie in. Nadat de Amerikaanse kolonies zich hadden losgescheurd van het Britse Rijk noemden de anglicanen hun kerk de « Episcopale Kerk in de Verenigde Staten van Amerika ». Die naamswijziging was ingegeven door het feit dat zij de Britse vorst niet meer erkenden als hoofd van hun kerk. Hun eerste bisschop, Samuel Seabury, werd pas na veel tegenwerking in Schotland gewijd, omdat de *Church of England* haar bisschoppen verbod had gegeven een « Amerikaan » te wijden.

raadgever, maar nu weet Elizabeth dat zij hem niet meer alles kan zeggen. Daarom besluit ze hem een brief te sturen om hem te vragen haar oprechtheid te respecteren : « *Hoewel u van oordeel zult zijn dat ik dwaal en dat mijn gedrag zelfs afkeurenswaardig is omdat ik van godsdienst verander, toch weet ik dat de christelijke naastenliefde die van goddelijke oorsprong is in uw gevoelens ten mijnen gunste zal pleiten. Als u niettemin niet langer mijn broeder wilt zijn, als uw vriendschap en uw waardering, die mij zo dierbaar zijn, de losprijs moeten uitmaken voor mijn trouw aan wat ik geloof de waarheid te zijn, dan kan ik toch niet twijfelen aan de barmhartigheid van God : als Hij me berooft van de band die mij op aarde het dierbaarst is, dan zal Hij mij zeker dichter bij Hem trekken.* » Zij zal in haar hoop niet teleurgesteld worden.

De terugkeer in New York, die al versomberd wordt door de dodelijke ziekte van de dierbare Rebecca, vormt het begin van een lange kalvarietocht. Overeenkomstig de raadgevingen van Antonio maakt Elizabeth onmiddellijk aan haar schoonfamilie haar opzet om zich te bekeren bekend, ook al staat het voor haar nog niet helemaal vast. De reacties zijn bijzonder fel, in die mate zelfs dat Elizabeth ervan afziet nog langer met haar familie samen te wonen. In de buitenwijken van New York vindt ze een armzalige woning waarvan ze een gedeelte huurt om te overleven. Vergeten we niet dat ze geen enkele vorm van inkomsten heeft !

Dominee Hobart van zijn kant blijft vriendelijk, want hij hoopt nog altijd zijn schoonzus te kunnen overtuigen van haar dwaling. Zijn subtiële argumenten, die zij niet kan weerleggen omdat zij niet over voldoende leerstellige kennis beschikt, overtuigen haar er tenslotte van dat de episcopale kerk in feite slechts een tak is van de katholieke, d. w. z. universele Kerk, en dat de scheiding moet verklaard worden vanuit de schanddaden van de Roomse Kerk.

Elizabeth gaat dus verder naar de diensten in de episcopale kerk, maar niet uitsluitend omwille van de verklaringen die Hobart haar gegeven heeft. De hoofdreden is eigenlijk dat zij niet durft binnengaan in de weinig aantrekkelijke katholieke kerk van New York, die toegewijd is aan de H. Petrus.¹ Dit karakterloze en sombere gebouw lijkt in niets op de schitterende kerken die zij in Italië zo bewonderd heeft. Alleen de allerarmsten gaan er naar toe, en Elizabeth heeft er ook daarom een verschrikkelijke afkeer van. Ook het menselijk opzicht speelt haar parten : wat zal men zeggen wanneer men haar daar ziet binnengaan, wat een schandaal zal het verwekken ! Niettemin voelt ze onophoudelijk de aantrekkingskracht van de werkelijke Tegenwoordigheid. In de protestantse tempel legt ze het zo aan boord dat ze neerzit op een bank... die gericht is naar de katholieke kerk, en van op haar plaats spreekt ze tot de God in het tabernakel.

« Ik onderricht mijn kinderen in de katholieke godsdienst, zonder echter de beslissende stap te zetten. Mijn grote troost is me in gedachten terug te trekken in een katholieke kerk. » Maar haar ziel kent geen rust. *« Op mijn levenspad is een wolk neergedaald die me omhult. Onophoudelijk vraag ik aan God welke de waarachtige weg is... Wanneer de herinnering aan mijn zonden en mijn gebrek aan heiligheid in het aanschijn van God mij voor de geest komen, en mij als een zweepslag treffen, dan vraag ik mij alleen maar af hoe ik van Hem zo'n grote gunst kan verkrijgen : het licht van zijn waarheid... »*

Antonio Filicchi verblijft in Boston, en in talrijke brieven vertrouwt Elizabeth hem de angsten van haar hart toe en de vertroosting die zij vindt in haar kinderen. De lectuur van heiligenlevens, en vooral van dat van Sint-Franciscus van Sales, is als een balsem voor haar ziel, maar toch niet voor lang : zij voelt zich afgescheiden van al deze heiligen. *« Antonio ! Antonio ! Waarom geraak ik er niet van overtuigd dat jouw godsdienst ook vandaag nog hun godsdienst is ! »*

DE TRIOMF VAN JEZUS-HOSTIE

Eind december 1804, op de eerste verjaardag van Williams overlijden, is ze ten prooi aan diepe wanhoop. Zij maakt op dat moment de donkerste dagen van haar leven mee, totdat ze op Driekoningendag een boek van Bourdaloue² opent en daarin een zin leest die als een lichtflits voor haar is : *« Daaruit volgt dat, wanneer wij de ster van het Geloof niet duidelijk meer onderscheiden, wij haar moeten zoeken op de enige plaats waar wij ze kunnen vinden : bij hen die haar Woord in bewaring hebben. In de Kerk van God zijn er leraars en priesters, zoals er ook*

vroeger waren, die aangesteld zijn om je te leiden. Het hangt slechts van jou af om hen te beluisteren, en zij zullen je zeggen wat je moet doen. »

Nu staat haar besluit vast : ze gaat op zoek naar de pastoor van de katholieke parochie van New York. Deze blijkt echter afwezig te zijn. De Voorzienigheid is aan het werk, want op raad van Antonio schrijft ze naar de pastoor van de parochie van Boston, één van die uitmuntende sulpicianen : E. H. Jean-Louis de Cheverus. Dankzij zijn nauwkeurige leerstellige antwoorden, die steunen op de H. Schrift, en zijn geestelijke leiding die doordrongen is van die typisch salesiaanse mengeling van zachtheid en kordaatheid, voltooit hij het werk van de genade en zet hij Elizabeth definitief op de weg naar de heiligheid.

Op 27 februari 1805 heeft zij de moed om voor de eerste keer binnen te gaan in de Sint-Pieterskerk. Het is Aswoensdag, en verbluft woont zij de haar onbekende ceremonie bij. Maar het tabernakel trekt haar onweerstaanbaar aan. Zij knielt neer : *« Mijn God, laat mij hier blijven ! »* Op 14 maart zweert ze plechtig haar protestants geloof af. Ze doet haar eerste communie op het feest van Maria-Boodschap en ontvangt het vormsel op 26 mei. Zij is vreedzaam en gelukkig als nooit tevoren.

Nochtans zijn al haar familiebanden verbroken en breekt de vervolging los. Het schooltje waar zij lesgeeft als onderwijzeres moet zijn deuren sluiten als gevolg van geïntrigeer ! Om in haar levensonderhoud te voorzien opent zij een familiepension voor de leerlingen van een protestantse school, maar ze wordt constant in de gaten gehouden.

Haar bekering heeft grote opschudding teweeggebracht, en niet zonder reden zijn de episcopale gezagsdragers bang dat de "besmetting" zich zou verder zetten. Haar jonge schoonzus Cecilia, veertien jaar oud, is de eerste die haar voorbeeld navolgt. Het meisje is ernstig ziek en heeft gevraagd om Elizabeth te mogen terugzien, en de familie-raad heeft voor de gelegenheid toelating gegeven om terug betrekkingen aan te knopen met de "pestlijdstster". Wanneer beiden mekaar onder vier ogen weerzien, vertrouwt Cecilia haar schoonzus toe dat ze, na E. H. de Cheverus gesproken te hebben, vastbesloten is om ook katholiek te worden. Op 25 juli 1806 wordt het meisje in de Kerk opgenomen. Wanneer de familie Seton dit verneemt, verkeert zij in de grootste opwindning. Cecilia wordt het huis uitgejaagd en zoekt haar toevlucht bij Elizabeth. Het aantal bekeringen neemt toe in New York, en de *St. Peter's Church* is al gauw te klein voor de aangroeiende katholieke gemeenschap ; op Paasdag 1806 b.v. zweren zes protestanten er hun geloof af.

De anglicaanse vervolging is niettemin zo fel dat Elizabeth eraan denkt om uit te wijken naar Québec of Montreal, waar haar kinderen aan katholieke scholen zouden kunnen studeren. Maar E. H. de Cheverus verbiedt het haar : *« Blijf in de Verenigde Staten. U bent voorbestemd, denk ik, om hier veel goed te doen. »*

In de herfst van hetzelfde jaar keert Antonio Filicchi naar Italië terug. Zij zullen mekaar hier beneden niet meer terugzien. Hij is haar engelbewaarder geweest ; nu kan hij vertrekken, zij is niet meer alleen.

(1) *St. Peter's Church*, de oudste katholieke kerk van New York, bevindt zich in Lower Manhattan. De hoeksteen van de kerk werd gelegd in 1785, en een jaar later werd ze ingewijd. Het oorspronkelijke gebouw werd in 1836 vervangen door de huidige kerk, waarnaast tot voor kort de kolossale Twin Towers oprezen. – (2) Pater Louis Bourdaloue (1632-1704) was een Franse jezuïet die befaamd was om zijn welsprekendheid. Hij preekte verscheidene keren aan het hof van Lodewijk XIV in Versailles en werd vergeleken met Bossuet.

TOLERANTIE EN INTOLERANTIE IN MARYLAND

Temidden van al de protestantse stichtingen op het grondgebied van de latere Verenigde Staten is Maryland een uitzondering. Deze kolonie aan de oostkust werd namelijk gesticht door een katholieke Engelsman : George Calvert, baron Baltimore. Hij was staatssecretaris geweest onder Jacobus I. In 1625 had hij zich bekeerd tot het Rooms-katholicisme, wat voor grote opschudding zorgde en leidde tot zijn aftreden, want katholieken mochten in Engeland geen publiek ambt uitoefenen.

Toen Lord Baltimore de kolonie Maryland stichtte, had hij een welbepaalde bedoeling : hij wou een ideale samenleving scheppen waarin katholieken en protestanten zij aan zij zouden leven in volmaakte gelijkheid. In 1632 rustte hij tweehonderd overwegend katholieke families uit om bezit te nemen van het nieuwe land, hem door de koning geschonken. Twee jezuïeten vergezelden de expeditie als kapelaans.

Lord Baltimore stierf enkele dagen vóór de afvaart, maar dat belette niet dat de onderneming doorging.

Zijn utopie van een bloeiend, vreedzaam land temidden van de andere kolonies die ten prooi waren aan het fanatisme van de protestantse sekten duurde nauwelijks tien jaar. Toen de godsdienstige passies uiteindelijk toch de kop opstaken vond zijn zoon en erfgenaam Cecil er niets beter op dan een protestantse gouverneur te benoemen in een poging de geesten te bedaren... Ook liet deze tweede baron Baltimore in 1649 de beroemde *Act of Religious Toleration* stemmen, die de Amerikanen graag verheerlijken als « de oudste tekst die op het grondgebied van de Verenigde Staten gewijd werd aan de vrijheid van godsdienst ».

Maar deze vrijheid kwam alleen de puriteinen en de leden van de episcopale kerk in Maryland ten goede, die onafgebroken ijverden om de ka-

tholieken van de macht te verdrijven. In 1689 besliste Londen om de kolonie van de Baltimores af te nemen en werd Maryland een Engelse kroonkolonie. De protestanten kwamen er aan de macht... en schaften het Tolerantieverdrag onmiddellijk af ! De katholieken werden beroofd van alle rechten waarvan zij tevoren genoten hadden. Een wet verbood de katholieke priesters om publiek de mis op te dragen, hun ambt uit te oefenen en te trachten andersgelovigen te bekeren. Bovendien werden de katholieken verbannen naar de voet van de sociale ladder : zij mochten geen enkele hogere functie uitoefenen en de betere wijken van de stad Baltimore waren voor hen verboden terrein.

De Baltimores kregen hun eigen dom pas terug in 1713, toen de vierde baron Baltimore zijn Rooms-katholicisme afzwoer om in de gunst van de koning van Engeland te komen...

TEN DIENSTE VAN DE GODDELIJKE BRUIDEGOM

Op een dag in augustus 1807 neemt het leven van Elizabeth een onverwachte wending. Op het moment dat zij in de kerk van de H. Petrus te communie gaat, ontvangt de celebrant, E. H. Louis du Bourg – een sulpiciaan die op doortocht is in de parochie – een innerlijke ingeving : in de jonge weduwe die hem volkomen onbekend is, wordt hem de hoeksteen getoond van de communiteit die hij zo vurig verlangt te stichten. Onmiddellijk na de mis laat hij haar roepen. Zonder omwegen vraagt hij haar of ze hem zou willen volgen naar Baltimore om daar een meisjesschool te stichten !

Het leven is voor Elizabeth en haar kinderen zo zwaar geworden dat het haar geen moeite kost om het voorstel ogenblikkelijk aan te nemen. De instelling wordt op 9 juni 1808 officieel geopend in de bisschopsstad van Mgr. Carroll voor... zes leerlingen.

E. H. du Bourg, die begrepen heeft wat voor een uitstraling en een aantrekkingskracht een religieuze communiteit zou kunnen hebben in een protestants milieu, spant zich in om andere jonge vrouwen te vinden voor zijn stichting. Hij vindt er nog zes die zich eveneens willen toevertrouwen aan de leiding van haar die vanaf dat moment *Mother Seton* genoemd wordt. Op 2 juni 1809 leggen zij hun eerste geloften af in de handen van Mgr. Carroll : de eerste vrouwelijke communiteit gesticht in de V. S. is een feit.

Zoals de vurige *sulpiciens* voorzien heeft, neemt het aantal leerlingen en postulanten dat zich komt aanmelden in het kleine huis van Baltimore snel toe. Er moet uitgebreid worden ! Maar waar moet hij de financiële middelen vinden, vermits het merendeel van de gelovigen zonder vaste inkomsten is ? Daarvoor zal de Voorzienigheid zorgen. Op een dag dat Moeder Seton na de mis met haar dankzegging bezig is, hoort zij een stem duidelijk tegen haar zeggen : « *Richt u tot*

meneer Cooper, hij zal u het nodige geven om te beginnen. » Wanneer E. H. du Bourg dit verhaal hoort, is hij zo wijs om te weigeren een initiatief te nemen. « *Als het de wil van God is* », verklaart hij beslist, « *dan zal Hij meneer Cooper wel inspireren om zich kenbaar te maken !* » Diezelfde avond klopt Samuel Cooper, die pas onlangs tot het catholicisme bekeerd is, aan bij de priester. Vol geestdrift legt hij hem uit dat hij plots tot het besef gekomen is dat er dringend meisjesscholen moeten geopend worden om toekomstige huismoeders op te voeden, dat het een essentieel werk is voor de inworteling en de ontwikkeling van het Amerikaans catholicisme, en dat hij bijgevolg bereid is om zijn fortuin met dat doel ten dienste van de Kerk te stellen. Na onderzocht te hebben of er vooraf geen contact was geweest tussen Moeder Seton en meneer Cooper is het voor de sulpiciaan duidelijk: God wil dit werk !

Op die manier kunnen de opbloeiende communiteit van Moeder Seton en het seminarie hun intrek nemen op een prachtig domein in Emmitsburg, aan de voet van de Blauwe Bergen, niet ver van Baltimore. De stichting wordt toevertrouwd aan Sint-Jozef en de communiteit heet voortaan *Sisters of Charity of Saint-Joseph's*. Omdat E. H. du Bourg en Mgr. Carroll de gemeenschap willen enten op het voorbeeld van de *Filles de la Charité* van Sint-Vincentius a Paulo, vraagt Elizabeth aan deze zusters om vanuit Frankrijk een kopie van hun Regel op te sturen. Ondertussen bereiden de novicen zich voor op het religieuze leven in boetvaardigheid en in de grootste armoede, maar ook in diepe vreugde, geleid door de geschriften van Sint-Franciscus van Sales. Moeder Seton stelt schoolboeken samen waarbij ze zich baseert op Franse boeken, door haar vertaald. Frankrijk is het voorbeeld voor deze eerste kern van de Amerikaanse Kerk !

Op een dag in oktober 1810 biedt een priester zich aan in de spreekkamer van de communiteit. Moeder Elizabeth,

die hem niet kent, valt op haar knieën als hij zijn naam zegt : « *Ik ben E. H. de Cheverus.* » Zes jaar al corresponderen ze met elkaar, zij heeft haar bekering en haar moed in alle tegenslagen aan hem te danken, en toch hebben zij elkaar nooit persoonlijk ontmoet ! Mgr. de Cheverus is benoemd tot bisschop van Boston ; samen met de nieuwe bisschop van Philadelphia, Mgr. Egan, komt hij twee dagen doorbrengen in het gezelschap van Moeder Seton – tot haar grote geestelijke vreugde.

Korte tijd later arriveert het goede nieuws : de *Filles de la Charité* van Parijs gaan akkoord om hun Regel naar de nieuwe communiteit op te sturen. Toch geven Mgr. Carroll en E. H. du Bourg er de voorkeur aan dat de communiteit van Moeder Seton voor een tijd minder aandacht schenkt aan de zorg voor de armen en voorrang geeft aan de opvoeding van jonge meisjes. Zij hebben namelijk begrepen dat de zusters dankzij dit laatstgenoemde werk een ongelooflijke uitstraling zullen hebben en dat ze een snelle uitbreiding zullen kennen, wat hen zal toelaten om zich achteraf op grotere schaal aan de caritatieve werken te wijden.

NAAR DE ONTMOETING MET DE BRUIDEGOM

In 1813 heeft Elizabeth nog acht levensjaren voor de boeg in onafgebroken zorgen ten gevolge van de ontwikkeling van haar communiteit, die weinig of geen middelen bezit, en ten gevolge van de vervolgingen die zij en haar medezusters moeten verduren van de kant van de protestanten. Zij heeft ook persoonlijke zorgen : haar twee zonen, van wie de opvoeding moeilijk verlopen is. Gelukkig komen de Filicchi's haar ter hulp door hen gedurende twee jaar bij hen in Italië in huis te nemen ; bij hun terugkeer nemen ze beiden dienst als officier in de Amerikaanse marine.

Sterfgevallen blijven haar in rouw dompelen. Haar katholiek geworden schoonzussen Harriet en Cecilia waren al overleden in 1809. In 1812 sterft haar dochter Ann ; ze was slechts zestien jaar en was novice in de communiteit. In 1816 is het de beurt aan haar jongste dochter Rebecca, die haar ziel aan God schenkt als iemand die voorbestemd is, na drie maanden van verschrikkelijk lijden.

Men is met verstomming geslagen als men het werk overschouwt dat door deze eerste Amerikaanse religieuzen verzet werd. Boven op de zorg voor haar communiteit, de vorming van de novicen en het bestuur van de school waakt Moeder Seton ook over de voorbereiding tot de eerste communie van de kleine zwartjes, een werk dat heel wat landeigenaars van haar vervreemdt. Zij sticht verder een normaalschool voor de opleiding van onderwijzeressen. In 1814 opent zij in Philadelphia een weeshuis, en drie jaar later één in New York.

Van een andere aard, maar ook niet te onderschatten, zijn de moeilijkheden met de kerkelijke oversten van de communiteit, die mekaar opvolgen en vaak hun opdracht niet kunnen volhouden, omdat zij tegelijkertijd parochiepastoor en superior van het seminarie zijn. Na het vertrek van E. H. du Bourg, die benoemd wordt tot bisschop van New Orleans, heeft Moeder Seton veel te lijden van zijn opvolger E.H. David, die tegen haar complotteert om haar uit de communiteit te verwijderen en deze zo beter te

kunnen controleren ! Deze kruisweg duurt achttien maanden, tot Mgr. Carroll de toestand begrijpt en de betrokken geestelijke vervangt door E. H. Dubois, van wie de toewijding bijzonder stichtend is. Maar het is vooral bij diens opvolger, E. H. Bruté de Rémur, dat het vurige en geheel aan Jezus toebehorend hart van Elizabeth de steun van een diepe geestelijke vriendschap vindt.

Vermits de overweging van de H. Schrift haar heeft doen verlangen naar de H. Eucharistie alvorens zij die, bij wijze van spreken, heeft leren kennen, mag het ons niet verwonderen dat Moeder Seton lange uren doorbrengt aan de voet van het tabernakel. Het is daar en in de communie dat zij de noodzakelijke krachten put voor haar werk en haar deugzaamheid, in het bijzonder haar zo subtiële naastenliefde die we in haar talrijke brieven terugvinden. Een antwoord van Mgr. de Cheverus maakt dit duidelijk : « *Ik heb uw brief meer dan twintig keer gelezen, met alsmaar sterkere gevoelens van droefheid, affectie, bewondering en echte devotie... Uw woorden worden als een kostbare schat opgenomen door het hart van hem die u diep toegewijd is in de Heer.* »

Toch mogen we ons niet inbeelden dat Elizabeth altijd overladen is geweest door vertroostingen. Zoals alle heiligen heeft zij ogenblikken gekend van vreselijke dorheid, waarvan haar correspondentie getuigt.

Tijdens de zomer van 1820 – ze is nog maar 46 jaar oud – wordt ze voor de eerste keer ernstig ziek. Ze herstelt maar is zo verzwakt dat ze niet al haar taken meer kan opnemen. Gelukkig heeft de Voorzienigheid ervoor gezorgd dat heel bekwame medezusters haar werk kunnen overnemen. Haar toestand belet haar evenwel niet om grote missioneringsdromen te koesteren, die ze toevertrouwt aan E. H. Bruté de Rémur : ze zou tot in China willen gaan om de ongelovigen te bekeren en als martelares te sterven.

In de winter van hetzelfde jaar hervalt ze ; de behandelende arts stelt een abces aan één van de longen vast. Haar dagen zijn geteld, ze beseft het maar is er niet bang om : « *Als ik nog maar de instorting van de muren van mijn gevangenis zou horen, dan zou ik mijn geluk niet op kunnen.* » Wanneer E.H. Bruté de Rémur haar op een dag de communie brengt, vindt hij haar in tranen. « *Eerwaarde Moeder* », zegt hij haar, « *ik breng u de Vredesvorst, is er iets dat u ongelukkig maakt ?* » – « *Nee, nee, geef Hem mij alstublieft !* » antwoordt zij vol vurige aandrang.

Op 1 januari 1821 ontvangt Moeder Seton voor de laatste maal de communie, en de dag daarop wordt ze bediend. Ondanks haar volkomen uitputting vraagt ze uitdrukkelijk vergiffenis aan de zusters die rondom haar sterfbed verenigd zijn, en drukt ze hen op het hart om één te blijven en trouw aan de Regel. Daarop herhaalt ze tweemaal heel duidelijk : « *Wees kinderen van de Kerk.* » Het heeft haar geluk uitgemaakt lid te worden van de Rooms-katholieke Kerk, ze wil dat het ook hun geluk uitmaakt voor de eeuwigheid. Op 4 januari 1821 om twee uur 's morgens ontslaapt ze zachtjes, met de aanroeping « Jezus, Maria, Jozef ! » op haar lippen.

Zij wordt heilig verklaard door Paus Paulus VI in 1975.

broeder Pierre van de Gedaanteverandering
La Renaissance catholique nr. 141, oktober 2006